



Maksymilian Pazdan^{a)}

 <https://orcid.org/0000-0001-6799-7392>

Sprawy spadkowe w umowie polsko-ukraińskiej z 1993 r.

Abstract: The article is dedicated to the matters of succession in the Agreement of 1993 on Legal Aid concluded between Poland and Ukraine. The author touches upon a number of issues. First, he discusses the role of the “general compatibility clause” provided for in Article 97 of the 1993 Agreement. He concludes that the clause does not produce effects with regard to the Regulation (EU) No 650/2012. Under the “general compatibility clause”, in all situations where the 1993 Agreement does not provide for a rule being the equivalent of the rules laid down in the Hague Convention of 1961 determining the law applicable to the form of a testamentary disposition, in Poland, in relations between Poland and Ukraine, the law applicable to the form of a testament is to be determined pursuant to the provisions of the Hague Convention of 1961.

Second, the author discusses the conflict-of-laws rules set out in the Agreement which designate, as the applicable law, either Polish or Ukrainian law. He contends that where the deceased is a Polish and Ukrainian national, in order to determine which of those nationalities have to be taken into account for the purposes of Article 37 (1) of the 1993 Agreement, the criterion of the most effective (more closely connected) nationality should be relied on. However, the situations that involve a deceased of Polish or Ukrainian nationality, who is also a third-State national, do not fall within the scope of the 1993 Agreement. The application of the 1993 Agreement is, on the other hand, not barred by the fact that an immovable property in a third State forms part of the estate. Jurisdiction and the law applicable to the succession of such immovable property must be determined, both in Poland and in Ukraine, pursuant to their general conflict-of-laws regulations on matters of succession. The author explains also that the drafters of the 1993 Agreement (in Articles 37 (1) and (2)) ruled out the principle of unity of succession in favour of the

^{a)} Prof. zw. dr hab., Akademia Leona Koźmińskiego.

principle of scission, employing the connecting factors of nationality and of location of the immovable property. This results in numerous complications in the determination of the applicable law and in its application. However, the law applicable to succession determined on the basis of Article 37 (1) and (2) of the 1993 Agreement of 1993 governs the succession as a whole, with the exception of issues covered by other rules provided for in that agreement (for example, Article 39) and of the issues that do not fall within its scope of the 1993 Agreement. Although Article 39 (1) of the 1993 Agreement expressly mentions only consequences of defective consent, there is no doubt that the said rule also covers the legal requirements for effective declaration of consent.

Third, the author addresses the function of Article 38 of the 1993 Agreement, which is a substantive law provision on the estate without a claimant. This provision enjoys priority over Article 33 of the Regulation No 650/2012. Article 38 solely determines the State (Poland or Ukraine) acquiring the estate without a claimant. The concerned State enjoys the competence to designate the entity that will become the subject of rights and obligations forming part of the estate without a claimant.

Finally, the author comments on the pending case resulting from the preliminary question posed by the Opole District Court (Sąd Okręgowy, case no II Czz. 438/21). The Opole Court requested from the European Court a ruling on whether a Ukrainian national residing in Poland may, under Article 22 of the Regulation No 650/2012, choose Ukrainian law. The author suggests, that — although not without a doubt — it is tempting to answer this question in the affirmative. The argument here is that the freedom to choose the applicable law in matters of succession falls entirely outside the ambit of the 1993 Agreement and so the Agreement does not preclude the choice.

Keywords: agreement of 1993 between Poland and Ukraine — law applicable to succession — estate without a claimant — will — general compatibility clause provided for in international agreement — choice of applicable law — jurisdiction in matters of succession, principle of equal treatment

1. Uwagi ogólne

W umowie polsko-ukraińskiej o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych, sporządzonej w Kijowie 24 maja 1993 r.¹ [dalej: konwencja z 1993 r.], spraw spadkowych dotyczą art. 36—41².

¹ Dz.U. 1994, nr 96, poz. 465 ze zm.

² Na temat kolizyjnych konwencyjnych regulacji spraw spadkowych por. M. Pazdan, *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1973, s. 27—30, 64—65, 75, 150—155; M. Sośniak, *Les conventions conclues entre les pays socialistes sur le droit civil international et le droit international de la famille*, „Recueil des Cours” 1975, vol. I, s. 59 i n.; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2008, s. 210 i n.; M. Szpunar, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014, s. 152 i n.; M. Margoński, w: *Komentarze Prawa Prywatnego*, T. 4B,

W przepisach tych uregulowano zasadę równości (art. 36), właściwość prawa w sprawach spadkowych (art. 37), losy spadku bezdziedzicznego (art. 38), właściwość prawa do oceny zdolności testowania, wad oświadczeń woli dotyczących testamentu, wymagań w zakresie formy testamentu (art. 39), otwarcie i ogłoszenie testamentu (art. 40) oraz jurysdykcję w sprawach spadkowych (art. 41). Należy też wspomnieć o klauzuli zgodności z art. 97 konwencji z 1993 r.

W Ukrainie od 1 września 2005 r. obowiązuje ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 23 czerwca 2005 r. [dalej: ustawa z 2005 r.]³. Spraw spadkowych dotyczą art. 70—72 tej ustawy.

W Polsce w sprawach spadkowych obowiązuje obecnie rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego, stosowane od 17 sierpnia 2015 r. [dalej: rozporządzenie nr 650/2012]⁴.

Jak już wspomniano, w konwencji z 1993 r. w art. 97 znalazła się klauzula zgodności, w myśl której konwencja „nie narusza postanowień innych umów obowiązujących jedną lub obie umawiające się strony”⁵. Nasuwa

Prawo i postępowanie spadkowe. Komentarz, red. K. Osajda, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 118 i n.; M. Szpunar, K. Pacuła, w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 26—35 [dalej: PPM. Komentarz 2018]; J. Pazdan, *Umowy dotyczące spadku w rozporządzeniu spadkowym Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 130 i n.; F. Nowak, *Podstawy prawne wskazania statutu formy rozporządzeń na wypadek śmierci*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” [dalej: KPP] 2020, z. 4, s. 701 i n.; P. Czubik, *Białorusin, Ukrainiec, Rosjanin — jako klient polskiego notariusza: zagadnienia wybrane*, cz. 1, *Pełnomocnictwo, stosunki majątkowe małżeńskie*, „Rejent” 2021, nr 8, s. 11 i n.; idem, *Białorusin, Ukrainiec, Rosjanin — jako klient polskiego notariusza: zagadnienia wybrane*, cz. 2, *Prawo spadkowe*, „Rejent” 2021, nr 9, s. 35 i n.

³ Tłumaczenie polskie ustawy ogłoszono w KPP 2008, z. 2, s. 571—590. Autorzy tłumaczenia: J. Czubik, W. Macokina, I. Kotlyarska pod kierunkiem P. Mostowika. Por. też na temat ustawy A. Dowgert, *Ukraińska kodyfikacja prawa prywatnego międzynarodowego*, KPP 2008, z. 2, s. 349 i n.; R. Süß, *Ukraine*, in: *Erbrecht in Europa*, Hrsg. R. Süß, zerb verlag, Bonn, 2020, s. 1547 i n.

⁴ Dz.Urz. UE 2012 L 201/107-134.

⁵ Na temat klauzuli zgodności por. w szczególności M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 243—247 (nb. 245—249), 296—303 (nb. 326—332); M. Szpunar, w: *System...*, T. 20A, s. 152 i n., nb. 378—391; P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, wyd. 1., red. M. Załucki, C.H. Beck, Warszawa, 2015, s. 349, nb. 6; wyd. 2., 2018, s. 406—407, nb. 7; M. Pazdan, *Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego*, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe*, red. M. Pazdan, J. Górecki, Wolters Kluwer, Warszawa, 2015, s. 33; J. Pazdan, w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017, s. 995—996, nb. 115—116; M. Margoński, w: *Komentarze...*, T. 4B, s. 122 i n., nt. 10, 11.

się więc pytanie, czy klauzula ta może mieć znaczenie przy rozstrzygnięciu w Polsce kolizji pomiędzy normami kolizyjnymi konwencji z 1993 r. dotyczącymi spraw spadkowych a normami kolizyjnymi ustanowionymi w rozporządzeniu nr 650/2012.

Zważyć należy, że rozporządzenie nie jest konwencją. Należy do źródeł prawa o innym charakterze. Jest aktem prawa wspólnotowego (europejskiego), który powstał w procesie legislacyjnym w ramach działalności prawotwórczej organów Unii Europejskiej. Wypada też podkreślić, że rozporządzenie samo określa swój stosunek do prawa krajowego państw członkowskich. Z reguły oparty jest on na zasadzie pierwszeństwa prawa wspólnotowego wobec prawa krajowego⁶. W państwach członkowskich prawo wspólnotowe obowiązuje *ex proprio vigore*⁷.

Początkowo próbowano tworzyć europejskie prawo prywatne międzynarodowe przy wykorzystaniu instrumentu konwencyjnego⁸. Towarzystwo temu liczne niedogodności. Aby im zapobiec, zdecydowano się na instrument rozporządzenia.

Rozporządzenie nr 650/2012 określa w art. 75 także swój stosunek do konwencji międzynarodowych, których stronami są wyłącznie państwa członkowskie lub także państwa trzecie⁹.

W myśl art. 75 ust. 1 „rozporządzenie nie stanowi przeszkody dla stosowania konwencji międzynarodowych, których stroną, w chwili przyjęcia niniejszego rozporządzenia, jest jedno lub większa liczba państw”. Wyrażona w tym przepisie zasada urzeczywistnia ideę wyrażoną w art. 351 § 1 TFUE¹⁰ (dawny art. 307 § 1 TCE¹¹), nakazującą respektowanie zobowiązań międzynarodowych państw członkowskich.

Jedynie w stosunkach między wyłącznie państwami członkowskimi — zgodnie z art. 75 ust. 2 — pierwszeństwo przysługuje rozporządze-

⁶ Por. M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 351, nb. 398; A. Bonomi, in: A. Bonomi, P. Wautelet avec collaboration d'Ilaria Pretelli et Azardi Öztürk, *Le droit européen des succession. Commentaire de Règlement (UE) n° 650/2012 du 4 juillet 2012*, Bruylant, Bruxelles, 2016, s. 303—305, nb. 1—7 (zwłaszcza nb. 3); M. Szpunar, K. Pacuła, w: PPM. Komentarz 2018, s. 33, nb. 47; M. Pazdan, w: PPM. Komentarz 2018, s. 1174, nb. 46.

⁷ Por. M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 353, nb. 402.

⁸ Por. ibidem, s. 317—318, nb. 356—358.

⁹ Zob. szerzej R. Magnus, in: *Rom-Verordnungen*, Bd. 6, Hrsg. R. Hüsstege, H.-P. Mansel, Nomos, Baden-Baden, 2015, s. 1103—1104, nb. 1—13; A. Bonomi, in: A. Bonomi, P. Wautelet..., s. 938 i n.; M. Szpunar, K. Pacuła, w: PPM. Komentarz 2018, s. 35, nb. 53, s. 1269 i n.; F. Bauer, R. Süß, in: *Internationales Erbrecht*, Hrsg. A. Dutta, J. Weber, C.H. Beck, München, 2021, s. 516 i n., nb. 2—10.

¹⁰ TFUE = Traité sur le fonctionnement de l'Union européenne (Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej), Dz.Urz. UE z 7.06.2016, C 202/47.

¹¹ TCE (TUE) = Traktat o Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana. Dz.Urz. UE z 7.06.2016, C 202/13.

niu¹². Natomiast konwencje podpisane przez państwo (państwa) członkowskie z państwami trzecimi pozostają w mocy po wejściu w życie rozporządzenia nr 650/2012 (dotyczy to także stosunków między państwami członkowskimi będącymi stronami konwencji z państwem trzecim)¹³.

Przewidziano też dalsze stosowanie w państwach członkowskich stronach konwencji haskiej z 5 października 1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych postanowień tej konwencji, zamiast art. 27 rozporządzenia¹⁴.

W świetle dotychczasowych wywodów rozporządzenie nr 650/2012 nie wyłącza stosowania w zakresie spraw spadkowych w stosunkach polsko-ukraińskich konwencji z 1993 r.

Nasuwa się jednak pytanie: czy sama konwencja z 1993 r., poprzez wyrażoną w art. 97 zasadę zgodności, nie zrezygnowała (choćby częściowo) z jej stosowania na rzecz rozporządzenia nr 650/2012? W polskim piśmiennictwie pojawiły się propozycje zarówno twierdzącej¹⁵, jak i przeczącej¹⁶ odpowiedzi na to pytanie.

Jestem zwolennikiem odpowiedzi przeczącej. Opowiadając się za takim stanowiskiem, pragnę zauważyć, że granice, w jakich wolno stosować klauzulę zgodności, wyznacza przepis, który ją ustanawia. Brzmienia art. 97 konwencji z 1993 r. nie wolno więc ignorować.

Brak podstaw do poszerzania jego zasięgu w drodze rozszerzającej wykładni. Wskazano w nim *expressis verbis*, że konwencja nie narusza

¹² Por. A. Bonomi, in: A. Bonomi, P. Wautelet..., s. 940, nb. 7.

¹³ Por. ibidem, s. 940, nb. 8; M. Szpunar, K. Pacuła, w: PPM. Komentarz 2018, s. 1270, nb. 4.

¹⁴ Por. A. Bonomi, in: A. Bonomi, P. Wautelet..., s. 940—941, nb. 9; F. Bauer, R. Süß, in: *Internationales...*, 2021, s. 517—518, nb. 11—15; J. Pazdan, w: PPM. Komentarz 2018, s. 1288 nb. 11.

¹⁵ Za pierwszeństwem rozporządzeń Rzym I i Rzym II w stosunku do art. 33 ust. 1 i art. 35 ust. 1 konwencji z 1993 r. opowiedział się M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, LexisNexis, Warszawa, 2012, s. 99; co do pierwszeństwa rozporządzenia Rzym I — K. Zawada, *Europeizacja międzynarodowego prawa zobowiązań umownych. Od konwencji rzymskiej do rozporządzenia rzymskiego w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 5, s. 26—27; za pierwszeństwem rozporządzenia nr 650/2012 w stosunku do konwencji z 1993 r. opowiedziała się A. Wysocka-Bar, *Wybór prawa w międzynarodowym prawie spadkowym*, LexisNexis, Warszawa, 2013, s. 165.

¹⁶ Za przeczącą odpowiedzią opowiedzieli się J. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2015, s. 678—679, nb. 71; eadem, w: *Prawo...*, 2017, s. 996, nb. 116; M. Pazdan, *Zakres zastosowania...*, s. 33; M.A. Zachariasiewicz, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie a statut spadkowy*, w: *Nowe europejskie prawo...*, s. 328, 329, przyp. 51, 53; P. Czubik, w: *Unijne rozporządzenie...*, 2015, s. 406, nb. 6; M. Szpunar, K. Pacuła, w: PPM. Komentarz 2018, s. 1273, nb. 17; M. Margoński, w: *Komentarze...*, T. 4B, s. 123, nt. 111.

postanowień innych umów (międzynarodowych) wiążących jedną lub obie umawiające się strony. Wcześniejsze ustalenie, iż rozporządzenie nr 650/2012 nie jest umową międzynarodową w ścisłym tych słów znaczeniu, przemawia więc na rzecz odpowiedzi negatywnej na rozważane pytanie.

Z brzmienia art. 97 konwencji z 1993 r. zdaje się też wynikać, że ma ona zastosowanie tylko do umów stron będących w mocy w chwili jej wejścia w życie. Nie obejmuje więc konwencji, do podpisania których doszło po jej wejściu w życie.

Ostatecznie więc przyjmuję, że klauzuli zgodności z art. 97 konwencji z 1993 r. nie można stosować w stosunku do rozporządzenia nr 650/2012.

Zgodnie ze wskazówką wynikającą z art. 75 ust. 1 tegoż rozporządzenia normom kolizyjnym dotyczącym spraw spadkowych znajdującym się w konwencji polsko-ukraińskiej z 1993 r. przysługuje pierwszeństwo w stosunku do postanowień rozporządzenia.

2. Zasięg konwencji z 1993 r.

Zgodzić się trzeba z apelem o staranność (rozwagę) przy ustalaniu zakresu zastosowania konwencji bilateralnych¹⁷. Dotyczy to także zabiegów interpretacyjnych podejmowanych wobec konwencji z 1993 r.

Już z jej tytułu wynika, że obejmuje ona sprawy cywilne i karne. W art. 1 ust. 3 konwencji stwierdzono, że sprawy cywilne to również sprawy rodzinne i pracownicze. Nie ma wątpliwości, że sprawy spadkowe są sprawami cywilnymi.

O tym, czy normy kolizyjne konwencji z 1993 r., dotyczące spraw spadkowych, stanowią wyczerpującą kolizyjnoprawną ich regulację, czy też dostrzegalne są w niej pominięcia (luki), będzie mowa w dalszych rozważaniach.

Normy kolizyjne ustanowione w konwencji bilateralnej obejmują z natury rzeczy wyłącznie sytuacje życiowe (stany faktyczne) powiązane z obu państwami-stronami konwencji¹⁸. Konwencja z 1993 r. odnosi się więc do spraw powiązanych z Polską i Ukrainą. Nasuwa się pytanie o następstwa

¹⁷ Por. A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Kraków, 1976, s. 37; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 180, nb. 157.

¹⁸ Por. A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 37; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 179, nb. 156; M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2015, s. 161.

powiązania sytuacji życiowej nadto z państwem trzecim oraz o to, jakie okoliczności mogą być brane pod uwagę przy omawianej operacji.

Podstawowym kryterium powiązania rozstrzygającym o zasięgu konwencji z 1993 r. jest obywatelstwo. Przy ustalaniu zakresu zastosowania norm kolizyjnych dotyczących spraw spadkowych liczy się w pierwszym rzędzie obywatelstwo spadkodawcy.

Zgodnie z powszechnie akceptowaną na świecie zasadą o tym, czy ktoś jest obywatelem danego państwa, rozstrzyga prawo tego państwa (właściwość *legis causae*)¹⁹. Zasada ta znalazła potwierdzenie w art. 2 konwencji haskiej z 12 kwietnia 1930 r. w sprawie pewnych zagadnień dotyczących kolizji ustaw o obywatelstwie²⁰. Z przepisu tego wynika nadto obowiązek respektowania obywatelstwa danego państwa przez inne państwa²¹, o ile jest ono zgodne z określonymi w tym przepisie standardami.

Odpowiedzi na pytanie, czy spadkodawca był obywatelem polskim, należy poszukiwać w prawie polskim, czy zaś był obywatelem ukraińskim — w prawie ukraińskim. Może się więc zdarzyć, że ten sam spadkodawca uważany będzie za swego obywatela zarówno przez Polskę, jak i przez Ukrainę. Może być i tak, że spadkodawca (obywatel polski lub ukraiński) uważany jest przez prawo państwa trzeciego za obywatela tego państwa.

Pojawia się więc pytanie o sposób usuwania kolizji wynikłych z wielorakiego obywatelstwa zarówno przy ustalaniu zasięgu konwencji z 1993 r., jak i przy korzystaniu z występującego w tej konwencji łącznika obywatelstwa.

Sama konwencja na pytania te nie udziela odpowiedzi. Rozwiązania na tle innych konwencji bilateralnych poszukiwała doktryna. Kusząca była propozycja, by do głosu dopuścić regulacje spotykane w krajowym prawie prywatnym międzynarodowym²².

¹⁹ Por. K. Przybyłowski, *Prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*, nakł. Księgarni Gubrynowicza i Syna, Lwów, 1935, s. 111; idem, *Kodyfikacyjne zagadnienia polskiego prawa międzynarodowego prywatnego*, „Studia Cywilistyczne” 1964, t. 5, s. 11; A.N. Makarov, *Allgemeine Lehren des Staatsangehörigkeitsrechts*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1962, s. 161 i n.; M. Pilich, *Zasada obywatelstwa...*, s. 117 i n., 151 i n.

²⁰ Dz.U. 1937, nr 37, poz. 361.

²¹ Por. M. Pilich, *Zasada obywatelstwa...*, s. 117.

²² Por. J. Jodłowski, *Konwencja polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „Państwo i Prawo” 1970, z. 12, s. 881, którego zdaniem „gdy osoby zainteresowane mają podwójne obywatelstwo [...], *lex fori* będzie decydować czy daną osobę uznać za obywatela własnego czy też obywatela drugiej strony”. Z kolei A. Mączyński, *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1983, s. 145 uważa, że — wobec tego konwencji bilateralne „nie wypowiedają się na temat dopuszczalności ich stosowania do osób o wielorakim obywatelstwie” — „można przypuszczać, że organy każdej ze stron konwencji, działając zgodnie z przyjętymi w tym zakresie regułami swego prawa wewnętrznego, rozstrzygną te przypadki, uwzględniając tylko obywatelstwo własnego

De lege lata oznaczałoby to stosowanie w Polsce przepisów art. 2 ustawy z 2011 r. przyznających w ust. 1 pierwszeństwo obywatelstwu polskiemu, jeśli jednym z kolidujących obywatelstw jest obywatelstwo polskie, lub w ust. 2 kierujących do państwa, z którym osoba mająca obywatelstwa innych państw jest najściślej związana. W Ukrainie stosowano by zapewne art. 16 ust. 2 ustawy z 2005 r., nakazujący wykorzystanie zasady najściślejszego związku. Przedstawiono też inne propozycje²³.

Przy poszukiwaniu odpowiedzi na postawione wyżej pytanie należy rozważyć najpierw kwestię usuwania kolizji wynikłych z wielorakiego obywatelstwa przy ustalaniu zasięgu konwencji, a następnie tę samą kwestię w kontekście stosowania konwencyjnych norm kolizyjnych posługujących się łącznikiem obywatelstwa.

Przystępując do rozważenia pierwszej kwestii, należy zauważyć, że wspomniane wyżej reguły ustanowione w krajowych ustawach kolizyjnych Polski i Ukrainy mają na celu usuwanie kolizji wynikłych z wielorakiego obywatelstwa przy posługiwaniu się łącznikiem obywatelstwa. Ich stosowanie w państwach-stronach konwencji z góry zakłada możliwość rozbieżnych wyników. Przemawia to przeciw ich stosowaniu przy ustalaniu zasięgu konwencji bilateralnej²⁴. Przy ustalaniu zasięgu konwencji bilateralnej badaniu podlega tylko to, czy określone państwo trzecie uznaje daną osobę (spadkodawcę) za swego obywatela²⁵. Liczenie się z uzyskanym wynikiem przy ustalaniu zasięgu konwencji oznacza respektowanie prawa każdego państwa do decydowania o tym, kto jest jego obywatelem. Przy ustalaniu, czy jakaś sytuacja życiowa objęta jest zakresem zastosowania konwencji, nie powinna mieć znaczenia ani siła więzi osoby fizycznej (spadkodawcy) z państwem, którego jest obywatelem, ani to, jakie inne państwo osobę tę uznaje za swego obywatela. Powiązanie sprawy spadkowej poprzez obywatelstwo spadkodawcy nie tylko z Polską

państwa”. A więc „że w razie zbiegu obywatelstwa drugiej strony konwencji i państwa trzeciego należy dążyć do osiągnięcia zgodności rozstrzygnięć między uczestniczącymi w konwencji państwami przez uwzględnienie tego obywatelstwa, które uwzględniłby organ drugiej strony konwencji, nawet jeżeli nie jest to obywatelstwo państwa, z którym dana osoba jest najściślej związana”.

²³ Za wykorzystaniem przy rozstrzyganiu kolizji obywatelstwa strony konwencji bilateralnej z obywatelstwem państwa trzeciego kryterium ściślejzego związku por. M. Pazdan, *Sprawy spadkowe w konwencji polsko-jugosłowiańskiej z 1960 roku*, „*Studia Iuridica Silesiana*” 1990, t. 14, s. 114. Por. też wypowiedź M. Pilicha, *Zasada obywatelstwa...*, s. 161 i n.

²⁴ Por. M. Pilich, *Zasada obywatelstwa...*, s. 161, 162.

²⁵ Niejasne jest stwierdzenie M. Pilicha, *Zasada obywatelstwa...*, s. 162, że obywatelstwo stanowi dla prawa kolizyjnego okoliczność faktyczną, a nie prawną. O przysługiwaniu obywatelstwa przesądza wszak prawo, natomiast przy badaniu efektywności obywatelstwa trzeba brać pod uwagę ogół okoliczności faktycznych.

i Ukrainą, lecz nadto z państwem trzecim eliminuje taką sprawę z zasięgu konwencji z 1993 r.

Przechodząc do sytuacji podwójnego polskiego i ukraińskiego obywatelstwa spadkodawcy, należy stwierdzić, że oczywiście nie wchodzi w grę wyłączenie takich sytuacji z zasięgu konwencji z 1993 r. Zważywszy, iż w konwencji brak jest wskazówek dotyczących rozstrzygania sytuacji wielorakiego obywatelstwa, nasuwa się pytanie, czy na użytek konwencyjnych norm kolizyjnych posługujących się łącznikiem obywatelstwa nie powinno się dopuścić stosowania uregulowań krajowego prawa prywatnego międzynarodowego. Oznaczałoby to dopuszczenie do głosu w rozważanym zakresie kolizyjnej *legis fori*.

Wydaje się, że należy w rozważanym zakresie dążyć do znalezienia rozwiązania autonomicznego na użytek konwencji, mogącego liczyć na akceptację zarówno w Ukrainie, jak i w Polsce. Obie strony konwencji powinny być usatysfakcjonowane wykorzystaniem przy rozstrzygnięciu na tle konwencji omawianych sytuacji idei najściślejszego związku. Prowadzi to do przyznania znaczenia obywatelstwu w danej sytuacji najbardziej efektywnemu²⁶. Należałoby przy tym brać pod uwagę ogół okoliczności danego przypadku.

Poza obywatelstwem na uwagę zasługuje nadto miejsce położenia nieruchomości należącej do spadku. Przepis art. 37 ust. 2 konwencji z 1993 r. z miejscem położenia nieruchomości wchodzącej do spadku wiąże właściwość prawa, natomiast art. 41 ust. 2 tejże konwencji jurysdykcję. Oznacza to, że położenie nieruchomości na terytorium państwa-strony konwencji z 1993 r. może niekiedy mieć znaczenie przy ustalaniu zasięgu konwencji. Stanie się tak w przypadku, gdy wprawdzie cała sytuacja życiowa powiązana jest z jednym państwem-stroną konwencji, z wyjątkiem jednak nieruchomości spadkowej znajdującej się na terytorium drugiego państwa-strony konwencji.

Nie wydaje się, by przynależność do spadku nieruchomości położonej na terytorium państwa trzeciego miała eliminować tę sytuację życiową spod zasięgu konwencji z 1993 r.

Przepisy konwencji otworzą w takim przypadku drogę do rozpoznania tylko części sprawy spadkowej. Poszukiwanie prawa właściwego i ustalenie jurysdykcji w odniesieniu do nieruchomości spadkowej położonej w państwie trzecim wymagać będzie sięgnięcia do ogólnej regulacji kolizyjnoprawnej w państwie-stronie konwencji (w Polsce będą to postanowienia rozporządzenia nr 650/2012).

I na koniec ogólne spostrzeżenie: prawem właściwym wskazanym przez konwencyjne normy kolizyjne do oceny sprawy spadkowej może

²⁶ W tym duchu M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 467, nb. 571.

być wyłącznie prawo jednej ze stron konwencji²⁷. Jest to wyłącznie prawo merytoryczne. Nie wchodzi więc w grę w razie właściwości prawa drugiej strony konwencji stosowanie przez sąd państwa pierwszej strony konwencji norm kolizyjnych regulujących właściwość prawa dla spraw spadkowych, jeśli nawet zastosowanie tych norm prowadziłoby do właściwości prawa obowiązującego w siedzibie sądu (wykluczone jest więc odesłanie).

3. Zasada równego traktowania

Przepis art. 36 konwencji ustanawia dwie zasady gwarantujące równe traktowanie obywateli drugiej strony z obywatelami własnymi. Pierwsza obejmuje nabywanie praw w drodze dziedziczenia (art. 36 ust. 1), druga zaś możliwość rozrządzania na wypadek śmierci „mieniem” znajdującym się na terytorium drugiej strony. Należy zaliczyć go do tzw. prawa obcych (prawa cudzoziemców). Jest przepisem merytorycznym wspólnego polsko-ukraińskiego konwencyjnego prawa obcych.

Zasada równego traktowania nie stanowi jedynie deklaracji, lecz wywiera wpływ na stosowanie prawa²⁸. Zobowiązuje organy stosujące własne prawo w państwach-stronach konwencji do niebrania pod uwagę (pomijania) przepisów przewidujących ograniczenia w obszarach objętych działaniem zasad z art. 36 konwencji tylko w stosunku do cudzoziemców²⁹. Nie ma natomiast przeszkód do stosowania tego rodzaju przepisów, jeśli wynikające z nich ograniczenia oddziałują na sytuację obywateli zarówno obcych, jak i własnych.

4. Statut spadkowy

W art. 37 ust. 1 i ust. 2 konwencji z 1993 r., regulującym wskazanie prawa właściwego w sprawach spadkowych (czyli statutu spadkowego), odrzucono zasadę jednolitości statutu spadkowego na rzecz jego rozczłonkowania.

²⁷ Por. A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 35; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 179, nb. 156; M. Pilich, *Zasada obywatelstwa...*, s. 160 i n.

²⁸ Por. M. Sośniak, *Les conventions...*, s. 60.

²⁹ Por. przykład omówiony przez P. Czubika, *Białorusin, Ukrainiec, Rosjanin...*, „Rejent” 2021, nr 9, s. 42, 43.

Dziedziczenie „mienia ruchomego” poddano więc prawu państwa-strony konwencji, którego obywatelem był spadkodawca w chwili śmierci (art. 37 ust. 1), natomiast dla dziedziczenia „mienia nieruchomego” przyjęto właściwość prawa państwa-strony konwencji, na którego terytorium mienie to jest położone (art. 37 ust. 2). Norma z art. 37 ust. 2 nie odnosi się do „mienia nieruchomego” położonego w państwach trzecich.

Jednocześnie w art. 37 ust. 3 ustanowiono poprawnie ujętą regułę kwalifikacyjną. Zgodnie z nią o tym, czy przedmiot należący do spadku jest „mieniem ruchomym”, czy też „mieniem nieruchomym”, rozstrzyga prawo tej strony konwencji, na której terytorium oceniany przedmiot się znajduje. Nie ulega wątpliwości, że kryterium miejsca położenia należy posługiwać się nie tylko w przypadku, gdy punktem odniesienia są wchodzące do spadku prawa na rzeczach, lecz także wtedy, gdy chodzi o przyporządkowanie do określonej kategorii „mienia nieruchomego” innych praw majątkowych wchodzących do spadku. W tych ostatnich przypadkach nie chodzi o miejsce położenia podmiotowego prawa majątkowego rozumiane w sposób dosłowny (*situs naturalis*), ale o jego powiązanie z określonym państwem za pomocą innych więzi³⁰.

Przyjęte w konwencji rozwiązanie obciążone jest całym bagażem nieogodności zarówno w trakcie poszukiwania, jak i w trakcie stosowania prawa właściwego, stwarzanych przez rozczłonkowanie statutu spadkowego. Do tego dochodzi jeszcze rozczłonkowanie jurysdykcji w sprawach spadkowych (zob. art. 41 konwencji z 1993 r.).

Statut spadkowy ustalony na podstawie art. 37 ust. 1 i ust. 2 konwencji z 1993 r. obejmuje ogół zagadnień prawnospadkowych z wyjątkiem kwestii objętych odrębnymi normami konwencyjnymi lub kwestii nieobjętych zasięgiem regulacji konwencyjnej.

³⁰ Por. propozycje doktryny dotyczące posługiwania się łącznikiem miejsca położenia przedmiotu prawa przy ustalaniu statutu rzeczowego: F. Zoll, *Międzynarodowe prawo prywatne w zarysie*, Księgarnia Powszechna, Kraków, 1947, s. 50 i n.; H. Trammer, *Sprawy czysto majątkowe w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Prawo w handlu zagranicznym” 1968, nr 19—20, s. 19 i n.; J. Kosik, *Prawo rzeczowe ograniczone w kodeksie cywilnym i w artykule 24 prawa prywatnego międzynarodowego*, „Studia Prawnicze” 1970, nr 26—27, s. 62 i n.; E. Drozd, *Nabycie i utrata praw rzeczowych na rzeczy ruchomej w prawie prywatnym międzynarodowym (wpływ zmiany miejsca położenia na właściwość prawa)*, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 1977, s. 8 i n.; M.P. Zachariasiewicz, *Zastaw na wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*, KPP 2008, nr 1, s. 127; M. Tomaszewski, w: *Prawo...*, 2017, s. 691—693, nb. 16—19; M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017, s. 862—865, nb. 328—334; J. Górecki, w: PPM. Komentarz 2018, s. 382—383, nb. 22—25; idem, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20B, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2015, s. 958—959.

Statut spadkowy ustalony na podstawie norm kolizyjnych z art. 37 ust. 1 i ust. 2 konwencji z 1993 r. rozstrzyga więc w szczególności o otwarciu spadku, zdolności dziedziczenia, niegodności dziedziczenia, możliwości wydziedziczenia, o dziedziczeniu (sukcesji uniwersalnej), do którego dochodzi bądź w ramach reżimu dziedziczenia ustawowego, bądź w wyniku dziedziczenia testamentowego. Podlegają mu ocena zachowku lub rezerwy (udziału obowiązkowego), rozrządzeń testamentowych, odpowiedzialności za długi spadkowe, oświadczenie o przyjęcie lub odrzucenie spadku, uprawnienia służące do ochrony dziedziczenia, uprawnienia wykonawców testamentu lub innych zarządców spadku.

Istnieje wiele podobieństw pomiędzy prawem spadkowym polskim i ukraińskim. Przykład stanowi uregulowana tak samo zdolność dziedziczenia dziecka poczętego, lecz nienarodzonego (art. 1222 ust. 1 k.c. ukr., art. 927 k.c. pol.). Dziedziczenie w obu porządkach prawnych oparte jest zasadniczo na koncepcji sukcesji uniwersalnej. Jednakże według art. 1269 k.c. ukr. przesłankę nabycia spadku stanowi oświadczenie spadkobiercy o jego przyjęciu, złożone w ciągu sześciu miesięcy przed notariuszem, z wyjątkami przewidzianymi w art. 1268 ust. 3, 4³¹. W art. 1269 chodzi o sytuację, gdy spadkobierca nie zamieszkiwał stale ze spadkodawcą za jego życia.

Z praktycznego punktu widzenia na większą uwagę zasługują odmienności. Sąd polski lub ukraiński niejednokrotnie stanie przed koniecznością zastosowania prawa drugiej strony, różniącego się od prawa obowiązującego w jego siedzibie.

Oto kilka przykładów odmienności spotykanych w spadkowym prawie ukraińskim.

Nieco inaczej niż w prawie polskim ujęty jest krąg spadkobierców ustawowych i porządek ich dziedziczenia³². Przepis art. 1264 k.c. ukr. do czwartego kręgu spadkobierców ustawowych zalicza tzw. wychowanców, czyli osoby, które mieszkały ze spadkodawcą jako jedna rodzina przez co najmniej pięć lat przed otwarciem spadku. Natomiast art. 1265 k.c. ukr., określający w ust. 1 piąty krąg krewnych jako spadkobierców ustawowych, piąte pierwszeństwo — w ust. 2 — przyznaje osobom pozostającym na utrzymaniu spadkodawcy, które nie były członkami jego rodziny. Prawo ukraińskie (inaczej niż prawo polskie) dopuszcza testament wspólny małżonków³³, obejmujący ich majątek wspólny (art. 1243). Przyznaje małoletnim, niepełnoletnim oraz pełnoletnim niepełnosprawnym dzieciom spadkodawcy, niepełnosprawnemu małżonkowi spadkodawcy oraz niepełnosprawnym rodzicom obowiązkowy udział w spadku, wynoszący

³¹ Por. R. Süß, *Ukraine...*, s. 1550, nb. 16.

³² Por. *ibidem*, s. 1548, nb. 6—9.

³³ Por. *ibidem*, s. 1549, nb. 11.

połowę udziału, który przypadałby tym osobom w ramach dziedziczenia ustawowego, niezależnie od treści testamentu (art. 1241 k.c. ukr.), bez możliwości odrzucenia³⁴. Prawo do udziału obowiązkowego jest uprawnieniem osobistym, nie wchodzi do spadku po uprawnionych. Spadkobierca może jednak zrzec się prawa do udziału obowiązkowego w oświadczeniu złożonym przed notariuszem po zapoznaniu się z treścią testamentu i uzyskaniu informacji o treści art. 1241 k.c. ukr. Spadkobierca testamentowy według prawa ukraińskiego może odmówić przyjęcia spadku *in favorem tertii* (na rzecz innego spadkobiercy testamentowego — art. 1274 ust. 1 k.c. ukr.), z kolei spadkobierca ustawowy może zrzec się przyjęcia spadku na rzecz któregokolwiek (bez względu na kolejność) spadkobiercy ustawowego. W prawie polskim możliwości odrzucenia spadku na korzyść określonej osoby brak.

Z kolei prawu ukraińskiemu obca jest instytucja zapisu windykacyjnego.

Przepis art. 1259 ust. 1 k.c. ukr. dopuszcza możliwość zmiany kolejności, w jakiej spadkobiercy ustawowi dziedziczą, w notarialnej umowie zainteresowanych spadkobierców, zawartej po otwarciu spadku, z zastrzeżeniem, że nie narusza ona praw spadkobiercy, który nie bierze udziału w jej zawarciu, ani spadkobiercy uprawnionego do udziału obowiązkowego³⁵.

Nieznana prawu polskiemu umową jest tzw. umowa spadkowa³⁶ uregulowana w art. 1302 i n. k.c. ukr. Na jej podstawie jedna ze stron (nabywca) zobowiązuje się do dokonania określonych w umowie czynności na rzecz drugiej strony (zbywcy), a po śmierci zbywcy jego majątek przypada nabywcy.

Przynależność umowy uregulowanej w art. 1259 ust. 1 k.c. ukr. do zakresu zastosowania statutu spadkowego nie nasuwa wątpliwości.

Trudności kwalifikacyjne stwarza natomiast tzw. umowa spadkowa uregulowana w art. 1302 i n. k.c. ukr. Z jednej strony jest umową zobowiązującą, co mogłoby przemawiać za statutem kontraktowym. Z drugiej

³⁴ Por. *ibidem*, s. 1550, nb. 14.

³⁵ Por. O.E. Kuhariiev, *Teoretyczeni ta praktyczni problemy dispozytywnosti w spadkovomu pravi*, Alerta, Kyiv, 2019, s. 75, 239, 257 i n., 308 i n., 417.

³⁶ Por. V.V. Vasylenko, *Spadkovyi dohovor: dejaki mirkuwannya z pryvodu normotvorczosti*, „Pidpryjemnytvo, gospodarstvo i pravo” 2003, nr 12, s. 34 i n.; S.V. Mazurenko, *Osoblivosti ukladennia spadkovogo dohovoru*, „Pravo Ukrainy” 2004, nr 2, s. 11 i n.; N.P. Shama, *Zmist sladkovoho dohovoru*, „Visnik Akademii advokatury Ukrainy” 2007, VIP. 9, s. 40 i n.; eadem, *Storony spadkovoho dohovoru*, „Naukovij visnyk — seria jurydyczna” 2009, nr 4, s. 83 i n.; E.U. Svoboda, *Spadkovyi dohovor v ukrainskomu civilnomu pravi*, „Pravovi zasady navczannia, vychovannia ta pracevlaszttuvania liudej z osoblivimi potrebami: Zbirnik naukovych prac” 2009, nr 8, s. 410 i n.; D.S. Kuczerenko, *Spadkovyi dohovor: teoria ta praktyka*, „Casopis Kyivskoho universitetu prava” 2010, nr 4, s. 201—206; T.V. Kyrvilo, *Osoblivosti ukladennia spadkovoho dohovoru v civilnomu pravi Ukraini*, „Nase pravo” 2014, nr 6, s. 157—161; R. Süß, *Ukraine...*, s. 1549—1550, nb. 12.

jednak strony wywołuje skutki prawnospadkowe (w postaci dziedziczenia). Ustawodawca ukraiński jej regulację umieścił w dziale poświęconym prawu spadkowemu. Spotkało się to jednak z krytyką w literaturze ukraińskiej³⁷. Pokusę, by jej część obligacyjną poddać statutowi kontraktowemu, a skutki spadkowe statutowi spadkowemu, należy odrzucić. Stwarzałoby to trudne do wyobrażenia trudności w praktyce. Mamy tu zresztą do czynienia z umową, która została pomyślana jako określona całość. Waga jej skutków prawnospadkowych jest — jak się wydaje — dominująca. Dlatego też należy w całości przyporządkować ją do zakresu zastosowania statutu spadkowego ustalonego na podstawie art. 37 ust. 1 i ust. 2 konwencji z 1993 r.

Nie ulega natomiast wątpliwości, że o istnieniu prawa majątkowego należącego (jeśli istnieje) do spadku o tym, kto jest z jego tytułu uprawniony, a kto zobowiązany, oraz czy jest ono dziedziczne, rozstrzyga prawo państwa, któremu to prawo majątkowe podlega³⁸.

5. Testamenty

5.1. Przepisem szczególnym w stosunku do art. 37 ust. 1 i ust. 2 konwencji z 1993 r. jest przepis art. 39, regulujący właściwość prawa do oceny zdolności do sporządzenia lub odwołania testamentu, skutków prawnych wad oświadczenia woli w odniesieniu do testamentów i formy sporządzenia lub odwołania testamentu. Przepis ten nie obejmuje więc ani wymagań dotyczących ważności testamentu, ani jego skutków. Podlegają one statutowi spadkowemu, ustalonemu według wskazówek płynących z art. 37 konwencji z 1993 r.

Szerszy zasięg niż art. 39 konwencji z 1993 r. miał art. 35 polskiej ustawy z 1965 r., który wskazywał prawo właściwe do oceny ważności nie tylko testamentów, lecz także innych czynności prawnych na wypadek śmierci.

³⁷ Np. O.O. Byczkivskiyi, *Spadkovyi dohovir: problemni pytannia zakonodavczoho vrehuluvannia*, „Visnyk Zaporiskoho natsionalnoho universytetu” 2010, nr 2, s. 136—141; Pro sudovu praktyku u spravach pro spadkuvannia: Postanova Plenum Verchovnoho Sudu Ukrainy vid 30 travnia 2008 roku, nr 7, <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08> [data zvernennia: 18.12.2022]; I.A. Samojlova, *Spadkovyi dohovir: pravova pryroda zhidno zakonodavstva Ukrainy i krain Evropy*, „Pidpryjemnyctvo, gospodartvo i pravo” 2021, nr 3, s. 55.

³⁸ Por. M. Pazdan, w: PPM. Komentarz 2018, s. 1181, nb. 4—6.

Pełniejsza regulacja rozrządzeń na wypadek śmierci znalazła się w rozporządzeniu nr 650/2012. Oddzielnie uregulowano tam właściwość prawa dla rozrządzeń na wypadek śmierci innych niż umowy dotyczące spadku (art. 24) oraz umów dotyczących spadku (art. 25). Na użytek obu grup tych rozrządzeń w art. 26 objaśniono elementy składające się na ważność materialną czynności prawnych, o które chodzi. I wreszcie, także na użytek obu tych grup rozrządzeń w art. 27 wskazano prawo właściwe do oceny wymagań dotyczących formy, z tym jednak, że w art. 75 ust. 2 rozporządzenia nr 650/2012 nakazano — w państwach członkowskich, które są stronami konwencji haskiej z 5 października 1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie rozrządzeń testamentowych — dalsze stosowanie postanowień tej konwencji, zamiast art. 27 rozporządzenia nr 650/2012.

Zasięg norm z art. 72 ustawy ukraińskiej z 2005 r. jest węższy nawet od zasięgu art. 39 konwencji z 1993 r., obejmuje bowiem jedynie zdolność testowania i wymagania dotyczące formy, pomija zaś wady oświadczenia woli.

5.2. W myśl art. 39 ust. 1 konwencji z 1993 r. zdolność testowania (zdolność do sporządzenia i odwołania testamentu) podlega prawu tej strony konwencji, której obywatelem był spadkodawca w chwili sporządzenia lub odwołania testamentu.

Podobny wniosek (o uniwersalnym jednak zasięgu) płynął z art. 35 polskiej ustawy z 1965 r.

Natomiast ustawodawca ukraiński w ustawie z 2005 r. w art. 72 zd. 1 posłużył się łącznikiem miejsca zamieszkania spadkodawcy w chwili sporządzenia testamentu lub w chwili śmierci.

W rozporządzeniu nr 650/2012 przepis art. 26 ust. 1 lit. a) zdolność do rozrządzenia na wypadek śmierci zalicza do elementów składowych ważności materialnej rozrządzenia na wypadek śmierci, a sposoby ustalania prawa właściwego dla ważności materialnej rozrządzeń *mortis causa* wskazują postanowienia art. 24 i art. 25 rozporządzenia.

W stosunkach polsko-ukraińskich zdolność testowania obywatela ukraińskiego — zgodnie z art. 39 ust. 1 konwencji z 1993 r. — oceniana będzie w obu państwach według prawa ukraińskiego, natomiast obywatela polskiego według prawa polskiego.

W myśl art. 1234 k.c. ukr. zdolność testowania ma osoba o pełnej zdolności do czynności prawnych³⁹. Testament jest uważany za czynność prawną o charakterze osobistym, co wyłącza działanie w tym zakresie przy wykorzystaniu przedstawiciela (zarówno ustawowego, jak i pełnomocnika).

³⁹ Por. J. Turłukowski, *Zdolność testowania w ukraińskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 7, s. 107 i n.

Pełną zdolność do czynności prawnych mają osoby pełnoletnie, a więc osoby, które przekroczyły 18. rok życia. Jednakże w myśl art. 34 k.c. ukr. zawarcie małżeństwa przez osobę niepełnoletnią z chwilą rejestracji tego małżeństwa prowadzi do uzyskania pełnej zdolności do czynności prawnych. Podobny sposób nabycia pełnej zdolności do czynności prawnych znany jest również prawu polskiemu (zob. art. 10 ust. 2 k.c.).

W prawie ukraińskim lista przypadków nabycia pełnej zdolności do czynności prawnych (tzw. emancypacji) jest szersza⁴⁰. Poza zawarciem (i zarejestrowaniem) małżeństwa na liście tej znajdują się: a) nadanie rodzicom, w związku z urodzeniem się dziecka, pełnej zdolności do czynności prawnych (art. 35 ust. 1 k.c. ukr.); b) nadanie pełnej zdolności do czynności prawnych osobie, która ukończyła lat 16 i pracuje na podstawie umowy o pracę mocą decyzji organu opieki po wyrażeniu zgody przez rodziców lub przysposabiających (art. 35 ust. 1—2 k.c. ukr.); c) nadanie pełnej zdolności do czynności prawnych w wyniku rejestracji osoby mającej co najmniej 16 lat życia, podejmującej działalność gospodarczą w charakterze przedsiębiorcy (art. 35 ust. 3 k.c. ukr.). Osobom takim, wobec spełnienia wymagania przewidzianego w art. 1234 k.c. ukr., zdolność testowania przysługuje⁴¹.

W doktrynie ukraińskiej pojawiają się jednak również pomysły, by wycinkową zdolność testowania przyznać osobom niepełnoletnim (są to osoby od 14. do 18. roku życia — art. 32 k.c. ukr.) w tym zakresie, w jakim prawo przyznaje im możliwość samodzielnego działania⁴². Osoby takie mogą samodzielnie:

- a) rozporządzać swoim zarobkiem, stypendium lub innymi dochodami;
- b) zawrzeć umowę rachunku bankowego i dysponować wniesionym wkładem;
- c) uczestniczyć w założeniu osoby prawnej;
- d) korzystać z ochrony przysługującej w ramach ochrony własności intelektualnej (działalności twórczej).

Nie wydaje się, by w świetle dość stanowczego brzmienia art. 1234 k.c. ukr. można było akceptować koncepcję wycinkowej zdolności testowania w opisanym wyżej zakresie⁴³.

Ocenę zdolności testowania na tle konwencji z 1993 r. obywatela polskiego należy rozpocząć od art. 944 § 1 k.c. pol., który zdolność tę

⁴⁰ Zob. szerzej ibidem, s. 111 i n.

⁴¹ Tak też J. Turłukowski, *Zdolność testowania...*, s. 115—116. Por. też przytoczone tamże poglądy odmienne.

⁴² Przedstawia je J. Turłukowski, *Zdolność testowania...*, s. 109—110.

⁴³ W tym duchu także J. Turłukowski, *Zdolność testowania...*, s. 110—111 (choć — jego zdaniem — „w kodeksie istnieją podstawy do udzielenia zarówno pozytywnej, jak i negatywnej odpowiedzi na pytanie o zdolność testowania niepełnoletnich”).

przyznaje tylko osobie mającej pełną zdolność do czynności prawnych. Tę zaś — stosownie do art. 11 k.c. pol. — nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletniości, a także — zgodnie z art. 10 § 2 k.c. pol. — przez zawarcie małżeństwa.

Ubezważnowolnienie, choćby tylko częściowe, wyłącza zdolność testowania zarówno w prawie polskim, jak i w prawie ukraińskim⁴⁴.

5.3. W art. 39 ust. 1 konwencji z 1993 r. wyraźnie wspomniano jedynie o skutkach prawnych wad oświadczenia woli, poddając je prawu tej strony konwencji, której obywatelem był testator sporządzający lub odwołujący testament w chwili dokonania tej czynności, przemilczano natomiast kwestię właściwości prawa dla przesłanek prawnej doniosłości tychże wad. Nasuwa się więc pytanie, czy wypowiedzianą w art. 39 ust. 1 regułą należy objąć także owe przesłanki, czy też prawa dla nich właściwego poszukiwać w postanowieniach statutu spadkowego, ustalonego na podstawie art. 37 ust. 1 lub ust. 2 konwencji z 1993 r.

Wydaje się, że w omawianym przypadku mamy do czynienia z niedostatkami redakcyjnymi tekstu konwencji, a nie z zamierzonym zachowaniem właściwości postanowień statutu spadkowego do oceny przesłanek prawnej doniosłości wad oświadczeń woli. Zakresem zastosowania normy z art. 39 ust. 1 konwencji z 1993 r. należy więc objąć nie tylko skutki prawne wad oświadczenia, lecz także przesłanki ich prawnej doniosłości⁴⁵. Przemawia za tym funkcjonalne sprzężenie skutków wad oświadczeń woli z ich przesłankami. Zwalczane rozwiązanie stwarzałoby możliwość właściwości różnych porządków prawnych do oceny z jednej strony istnienia określonej wady (przesłanek jej prawnej doniosłości), z drugiej zaś strony jej skutków prawnych (a więc jej doniosłości prawnej). Prowadziłoby to do dokuczliwych trudności praktycznych w trakcie poszukiwania i stosowania prawa właściwego.

Wypada dodać, że podobny niedostatek redakcyjny spotkać można także w tekstach wielu innych konwencji bilateralnych⁴⁶. Wyjątek stanowi w tym zakresie konwencja polsko-austriacka⁴⁷, której norma z art. 37 odnosi się do wad oświadczeń woli przy „rozporządzeniu ostatniej woli”, co

⁴⁴ Por. J. Turłukowski, *Zdolność testowania...*, s. 117 (przytacza tamże także odmienne poglądy wyrażone w piśmiennictwie ukraińskim).

⁴⁵ Por. J. Pazdan, *Umowy dotyczące spadku...*, s. 135. Podobnie na tle art. 37 konwencji polsko-jugosłowiańskiej z 1960 r. (Dz.U. 1963, nr 27, poz. 162) M. Duży, *Prawo właściwe do oceny ważności testamentu według konwencji polsko-jugosłowiańskiej z 1960 r.*, „*Studia Iuridica Silesiana*” 1990, t. 134, s. 128.

⁴⁶ Szerzej J. Pazdan, *Umowy dotyczące spadku...*, s. 135.

⁴⁷ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Austrii o wzajemnych stosunkach w sprawach z zakresu prawa cywilnego oraz o dokumentach, podpisana w Wiedniu 11 grudnia 1963 r., Dz.U. 1974, nr 6, poz. 33.

otwiera drogę do objęcia zakresem tej normy zarówno przesłanek prawnej doniosłości wad, jak i ich skutków.

5.4. Przepis art. 39 ust. 2 konwencji 1993 r. formę testamentu poddaje zasadniczo prawu państwa-strony konwencji, którego obywatelem był spadkodawca w chwili sporządzenia lub odwołania testamentu (zd. 1). Zadowala się jednak dopełnieniem wymagań przewidzianych przez prawo państwa-strony konwencji, na którego terytorium testament sporządzono (zd. 2).

Konstrukcją w pełni alternatywnej właściwości prawa dla formy testamentu posłużył się ustawodawca ukraiński w art. 72 zd. 2, dopuszczając możliwość dopełnienia wymagań co do formy testamentu z chwili sporządzenia aktu lub chwili śmierci spadkodawcy przewidzianych w prawie: a) miejsca sporządzenia testamentu; b) ojczystym spadkodawcy; lub c) miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy; albo d) w prawie państwa, na którego terytorium nieruchomości jest położona.

O wiele szersze możliwości w ramach przyjętej koncepcji właściwości w pełni alternatywnej stwarza konwencja haska dotycząca kolizji praw w przedmiocie formy „rozporządzeń” testamentowych z 5 października 1961 r. (Dz.U. 1969, nr 34, poz. 284). Przepis art. 1 tej konwencji zadowala się dopełnieniem wymagań dotyczących formy testamentu przewidzianych przez prawo obowiązujące w: a) miejscu, w którym spadkodawca dokonał rozrządzenia; b) państwie, którego spadkodawca był obywatelem w chwili dokonania rozrządzenia lub w chwili śmierci; c) miejscu, w którym spadkodawca miał miejsce zamieszkania w chwili dokonania rozrządzenia lub w chwili śmierci; d) miejscu, w którym spadkodawca miał miejsce zwykłego pobytu w chwili dokonania rozrządzenia lub w chwili śmierci; albo e) w odniesieniu do nieruchomości — w miejscu ich położenia⁴⁸.

Stroną konwencji haskiej z 1961 r. jest nie tylko Polska, lecz także Ukraina. Konwencja haska weszła w życie w stosunku do Polski 2 listopada 1969 r. (oświadczenie rządowe z 19 listopada 1969 r., Dz.U. nr 34, poz. 285). Oznacza to, że w chwili wejścia w życie konwencji polsko-ukraińskiej z 1993 r. (co nastąpiło 14 sierpnia 1994 r.) w Polsce obowiązywała już konwencja haska z 1961 r.

Jak już wspomniano wyżej, w konwencji z 1993 r. w art. 97 znajduje się postanowienie, w myśl którego konwencja ta nie narusza postanowień innych umów obowiązujących jedną lub obie strony konwencji (tzw. klauzula zgodności).

⁴⁸ Na temat tej konwencji por. M. Tomaszewski, *Konwencja haska o kolizji praw w zakresie formy rozporządzeń testamentowych*, „Nowe Prawo” 1996, nr 5, s. 616 i n.; A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 43 i n.; A. Margoński, w: *Komentarze...*, T. 4B, s. 209—228; J. Pazdan, w: *PPM. Komentarz 2018*, s. 1283—1296.

Nasuwa się więc pytanie, czy klauzulę tę, przełamującą zasadę pierwszeństwa umów bilateralnych przed umowami multilateralnymi⁴⁹ (a taką jest konwencja haska z 1961 r.), można w Polsce stosować w odniesieniu do konwencji haskiej z 1961 r.

Na pytanie to należy udzielić odpowiedzi twierdzącej⁵⁰. W omawianej sytuacji spełnione są bowiem wszystkie przesłanki, od których zależy dopuszczalność powołania się na tę klauzulę.

W piśmiennictwie rozważane jest pytanie czy — w odniesieniu do zagadnień unormowanych w konwencji haskiej z 1961 r. — dochodzi do pełnego wyłączenia postanowień konwencji bilateralnej, czy też jedynie do poszerzenia możliwości (swobody testatora) o te, które stwarza konwencja haska, przy dopełnieniu wymagań w zakresie formy testamentu⁵¹.

Sąd polski, oceniający testament pod kątem wymagań w zakresie formy, staje zatem przed dylematem, czy w sytuacji, gdy stosuje do oceny formy określonego testamentu prawo wskazane przez łącznik, który występuje zarówno w konwencji bilateralnej, jak i w konwencji multilateralnej (prawo państwa X), powinien w uzasadnieniu zastosowania prawa właściwego powołać normę kolizyjną znajdującą się w konwencji zarówno bilateralnej, jak i multilateralnej, czy też tylko jedną z tych norm (powstaje wówczas pytanie — którą?).

Brzmienie klauzuli zgodności w art. 97 konwencji z 1993 r. przemawia za drugim rozwiązaniem, przy czym uzasadnione wydaje się powołanie w takim przypadku normy kolizyjnej mieszczącej się w konwencji bilateralnej (a więc art. 39 ust. 2 konwencji z 1993 r.).

Tak więc sąd polski rozstrzygający sprawę spadkową, w której pojawiła się konieczność oceny formy testamentu, w celu ustalenia prawa w tym zakresie właściwego, do normy kolizyjnej ustanowionej w konwencji z 1993 r. sięgnie tylko wtedy, gdy norma ta ma swój odpowiednik w konwencji haskiej z 1961 r. Chodzić tu może np. o ocenę formy testamentu z punktu widzenia prawa państwa-strony konwencji z 1993 r., którego obywatelem był spadkodawca (testator) w chwili sporządzenia

⁴⁹ Por. F. Nowak, *Podstawy prawne...*, s. 719.

⁵⁰ Por. M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 296, nb. 326; A. Margoński, w: *Komentarze...*, T. 4B, s. 219, nt. 1; P. Czubik, *Białorusin, Ukrainiec, Rosjanin...*, „Rejent” 2021, nr 9, s. 42; F. Nowak, *Podstawy prawne...*, s. 719, przyp. 97. Podobnie w odniesieniu do klauzuli zamieszczonej w art. 64 konwencji polsko-austriackiej z 1963 r., która weszła w życie 20 lutego 1974 r. (Dz.U. 1974, nr 6, poz. 33 ze zm.) A. Mączyński, *Dziedziczenie testamentowe...*, s. 50.

⁵¹ Zob. M. Czepelaka, *Umowa międzynarodowa...*, s. 210 i n., s. 296, nb. 326 rozważania o konfliktach między konwencyjnymi normami kolizyjnymi i ich rozwiązywaniu przy użyciu klauzuli zgodności.

testamentu. W takim przypadku uzasadnione będzie powołanie się na art. 39 ust. 2 zd. 1 konwencji z 1993 r.⁵²

We wszystkich tych przypadkach, gdy w konwencji z 1993 r. brak jest normy będącej odpowiednikiem norm ustanowionych w konwencji haskiej z 1961 r., prawa właściwego do oceny formy testamentu w Polsce w stosunkach polsko-ukraińskich poszukiwać należy w postanowieniach konwencji z 1961 r.

Z tego, co powiedziano, wynika, że w przypadku klauzuli zgodności sformułowanej w sposób zastosowany w art. 97 konwencji z 1993 r. można mówić jedynie o częściowym (wycinkowym) ustąpieniu przez konwencję bilateralną pierwszeństwa konwencji multilateralnej. Nie zachodzi pełne pierwszeństwo.

Na uboczu tych rozważań pozostawiam wątpliwości dotyczące stosowania w Ukrainie klauzuli zgodności z art. 97 konwencji z 1993 r. względem konwencji haskiej z 1961 r. w związku z obowiązywaniem tej ostatniej konwencji w Ukrainie dopiero od 14 maja 2011 r.

6. Spadek bezdziedziczny

Oddzielnie uregulowano w konwencji z 1993 r. losy spadku bezdziedzicznego. Chodzi tu o losy spadku w sytuacji, gdy spadkodawca nie wykorzystał możliwości rozrządzenia na wypadek śmierci swoim majątkiem w sposób przewidziany przez prawo w tym zakresie właściwe, jednocześnie zaś brak jest osoby fizycznej mogącej i chcącej dziedziczyć *ab intestato* stosownie do postanowień statutu spadkowego.

Spotykane na świecie unormowania losów spadku bezdziedzicznego różnią się znacznie. Według jednego rozwiązania spadek taki przypada państwu z racji jego funkcji zwierzchnich (a więc *iure imperii*) na określonym terytorium, według drugiego — odpowiedni podmiot (najczęściej gmina lub skarb państwa) zaliczany jest do kręgu spadkobierców ustawowych⁵³, co uzasadnia w tym zakresie kompetencję statutu spadkowego.

⁵² W tym duchu M. Szpunar, w: *System...*, T. 20A, s. 154, nb. 383.

⁵³ Zob. szerzej E. Rabel, *The Conflict of Laws*, vol. 4, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1958, s. 371 i n.; G.S. Maridakis, *Les bona vacantia d'après le droit international privé*, „*Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*” 1958, z. 3—4, s. 804 i n.; M. Heckel, *Das Fiskuserbrecht im Internationalen Privatrecht*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2006, s. 60 i n.; M. Pazdan, *Bona vacantia według rozporządzenia Unii Europejskiej Nr 650/2012*, w: *Sine ira et studio. Księga dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Wolters Kluwer,

Różnica ta stanowi inspirację do oddzielnego regulowania losów spadku bezdziedzicznego przy wykorzystaniu bądź regulacji kolizyjnoprawnej (por. np. art. 31 polskiej ustawy z 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych)⁵⁴, bądź regulacji merytorycznoprawnej.

Regulacja szczególna pojawiła się zarówno w konwencji polsko-ukraińskiej, jak i w rozporządzeniu nr 650/2012.

W myśl art. 33 rozporządzenia „jeżeli na podstawie prawa właściwego dla dziedziczenia na mocy niniejszego rozporządzenia nie ma spadkobiercy ani zapisobiercy co do żadnych składników majątku na podstawie rozrządzenia na wypadek śmierci, ani osoby fizycznej powołanej do spadku na podstawie ustawy, stosowanie prawa tak ustalonego nie wyklucza uprawnienia państwa członkowskiego lub podmiotu wyznaczonego w tym celu przez to państwo członkowskie do przejęcia na mocy prawa tego państwa składników majątku spadkowego położonych na jego terytorium, pod warunkiem że wierzyciele są uprawnieni do ubiegania się o zaspokojenie swoich roszczeń ze wszystkich składników majątku spadkowego”.

Przepis ten koryguje skutki stosowania art. 23 ust. 2 lit. b) rozporządzenia, który kompetencję do wyznaczenia beneficjariuszy spadkowych przyznał statutowi spadkowemu ustalonemu na podstawie art. 21 lub art. 22 rozporządzenia⁵⁵. Jest więc przepisem prawa merytorycznego.

Z kolei zgodnie z art. 38 konwencji z 1993 r., jeżeli według postanowień statutu spadkowego, ustalonego na podstawie art. 37 ust. 1 i 2 konwencji, „nie ma spadkobierców, to mienie ruchome przypada tej Umawiającej się Stronie, której obywatelem był spadkodawca w chwili śmierci, a mienie nieruchomości przypada tej Umawiającej się Stronie, na której terytorium jest położone”. Także ten przepis spełnia funkcje przepisu merytorycznego⁵⁶.

Jak wynika z art. 75 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012, zamieszczonemu w nim art. 33 nie przysługuje pierwszeństwo w stosunku do art. 38 konwencji z 1993 r. (konwencji z państwem, które nie jest członkiem UE)⁵⁷. Przepisowi art. 38 konwencji z 1993 r. trzeba więc poświęcić należną mu uwagę.

Warszawa, 2016, s. 1043 i n.; Ł. Żarnowiec, *Wpływ statutu rzeczowego na rozstrzygnięcie spraw spadkowych — na styku statutów*, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 337 i n.; J. Weber, in: *Internationales...*, 2021, s. 317, nb. 2—5.

⁵⁴ Dz.U. R.P. 1926, nr 101, poz. 581.

⁵⁵ Por. M. Pazdan, *Bona vacantia...*, s. 1046 i n. Korygującą rolę art. 33 rozporządzenia stara się ograniczyć Ł. Żarnowiec, *Wpływ statutu rzeczowego...*, s. 386 i n.

⁵⁶ Tak też M. Sośniak, *Les conventions...*, s. 67.

⁵⁷ Por. J. Turłukowski, w: *Unijne rozporządzenie...*, 2018, s. 257, nb. 3; Ł. Żarnowiec, *Wpływ statutu rzeczowego...*, s. 371.

Wątpliwości budzi wspomniany już wyżej zwrot „nie ma spadkobierców”, jeśli się zważy, że ściśle rzecz biorąc, prawo polskie nie dopuszcza do sytuacji braku spadkobierców. W myśl bowiem art. 935 k.c. „w braku małżonka spadkodawcy, jego krewnych i dzieci małżonka spadkodawcy, powołanych do dziedziczenia z ustawy, spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jako spadkobiercy ustawowemu. Jeżeli ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Rzeczypospolitej Polskiej nie da się ustalić albo ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy znajdowało się za granicą, spadek przypada Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu”.

Działanie tego przepisu może być wyłączone przez spadkodawcę przy użyciu testamentu, zawierającego rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci na rzecz dowolnych osób.

Nasuwa się więc pytanie: co państwa-strony konwencji chciały osiągnąć przez wprowadzenie do konwencji art. 38, jaką rolę mu przypisały?

W art. 38 konwencji uregulowano jedynie to, któremu państwu, będącemu stroną konwencji przypada należące do spadkodawcy mienie ruchome i nieruchome, wchodzące w skład spadku bezdziedzicznego. W tekście polskim konwencji użyto słowa „przypada”, w tekście ukraińskim występuje zwrot „przechodzi na własność”.

Nie wydaje się, by przepis ten nadawał państwom-stronom konwencji (Polsce i Ukrainie) charakter podmiotu stosunków cywilnoprawnych. Owo „przypadanie” określone państwu spadku bezdziedzicznego, o którym mowa w art. 38 konwencji z 1993 r., oznacza jedynie kompetencję tego państwa do wskazania jednostki (osoby prawnej), która stanie się podmiotem stosunków cywilnoprawnych wchodzących w skład spadku bezdziedzicznego. W Polsce na tej zasadzie dojdzie do głosu art. 935 k.c.⁵⁸ W Ukrainie sprawa losów spadku bezdziedzicznego jest nieco bardziej skomplikowana.

Zacząć wypada od stwierdzenia, że w myśl art. 1222 k.c. ukr. spadkobiercami mogą być osoby fizyczne, osoby prawne oraz inni uczestnicy stosunków cywilnoprawnych, o których mowa w art. 2 k.c. ukr. Do tych innych podmiotów zaliczane jest też państwo. Może ono jednak dziedziczyć wyłącznie na podstawie testamentu.

W myśl art. 1277 k.c. ukr. w przypadku braku spadkobierców testamentowych i ustawowych spadek może być uznany za „bezpieczny” (*vidymerla spadščina*). Przypada on „na własność” wspólnocie terytorialnej miejsca otwarcia spadku, a wchodząca w jego skład nieruchomości — wspólnocie terytorialnej w miejscu jej położenia (art. 1277 ust. 3)⁵⁹. Rucho-

⁵⁸ Zob. M. Pazdan, *Bona vacantia...*, s. 1043; idem, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. II, red. K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa, 2021, s. nb. 12.

⁵⁹ N.B. Soltys, *Nabuttya terytorialnoyu gromadoyu prava vlasnosti na zhytlo, vyznane vidumerlym. Aktualni pyttannia pravovoho reguluvannia uchnasti subiektyv publicznego*

mości związane z nieruchomością dzielą losy nieruchomości (art. 1277 ust. 1 zd. 2 k.c. ukr.).

Wniosek o uznanie spadku za „bezzański”, po upływie roku od otwarcia spadku, składa do sądu organ samorządu terytorialnego w miejscu otwarcia spadku, a gdy w skład spadku wchodzi nieruchomość — w miejscu jej położenia (art. 1277 ust. 1 i ust. 2 k.c. ukr.). Wniosek o uznanie spadku za bezdziedziczny mogą złożyć także wierzyciele spadkodawcy oraz właściciele lub użytkownicy działek sąsiednich względem wchodzących do spadku działek rolnych (art. 1277 ust. 1 zd. 3 k.c. ukr.).

W Ukrainie dojdzie więc do głosu — w sytuacji, gdy spadek bezdziedziczny przypada Ukrainie — przedstawione wyżej uregulowanie.

7. Czy w sprawach spadkowych polsko-ukraińskich dopuszczalny jest wybór prawa?

Postanowieniem z dnia 10 grudnia 2021 r. (II Czz 438/21) Sąd Okręgowy w Opolu skierował do TSUE następujące pytania prejudycjalne:

- 1) Czy art. 22 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego należy interpretować w ten sposób, że osoba niebędąca obywatelem Unii Europejskiej uprawniona jest do dokonania wyboru swojego prawa ojczyźnego jako prawa, któremu podlega ogół spraw dotyczących spadku?
- 2) Czy art. 75 w zw. z art. 22 powołanego rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że w sytuacji, w której umowa bilateralna łącząca państwo członkowskie z państwem trzecim nie reguluje wyboru prawa w sprawie spadkowej, ale wskazuje prawo właściwe w sprawie spadkowej, obywatel takiego państwa trzeciego zamieszkujący państwo członkowskie związane ową umową bilateralną może dokonać wyboru prawa?

prava v pryvatnykh vidnosynah, zbirnyk naukovykh prac Naukovo Doslidnytskyi Instytut pryvatnoho prava i pidpryjemnytstva za red. O.D. Krupchana, O.O. Pervomaiskoho, Redakciya zhurn. Pravo Ukrainy, 2013, s. 235—254; L.B. Zhuk, *Pravovij status terytorialnoi gromady v konteksti osoblyvostej pravovoi pryrody ta procedury vyznannya spadshchyny vidumerloyu*, „Alerta”, Kyiv, 2012, s. 188—190; A. Himmelreich, *Ukraine: Rechtliches Schicksal erbenloser Grundstücke*, „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge” 2017, s. 203; T. Volynets, *Vielumerla spadshchyna jak pidstava viniknennija prava komunalnoj vlasnosti*, Visnyk Natsionalnoho uniwersytetu, Lvivska politechnika, Seria: Iurydyczni nauky, 2017, s. 374 i n.

Tło stanowiła odmowa notariusza dokonania czynności notarialnej obejmującej sporządzenie przez obywatelkę Ukrainy, zamieszkałą w Polsce i będącą (wraz z mężem) współwłaścicielką lokalu mieszkalnego położonego w Polsce, testamentu notarialnego zawierającego wybór prawa ojczystego (ukraińskiego).

Konwencja z 1993 r. posługuje się w sprawach spadkowych wyłącznie łącznikami obiektywnymi. Natomiast w Polsce już ustawa z 2011 r. w art. 64 ust. 1 dopuściła poddanie w testamencie lub w innym rozrządzeniu na wypadek śmierci sprawy spadkowej prawu ojczystemu, prawu miejsca zamieszkania albo prawu miejsca pobytu zwykłego spadkodawcy z chwili dokonania czynności lub z chwili śmierci. Wybór prawa w rozważanym zakresie reguluje też obowiązujące obecnie w Polsce rozporządzenie nr 650/2012 (art. 22).

Wybór prawa ojczystego spadkodawcy dla sprawy spadkowej dopuścił ustawodawca ukraiński w art. 70 ustawy z 2005 r., w miejsce prawa jego ostatniego miejsca zamieszkania. Pamiętać przy tym należy o art. 71 zd. 1 ustawy z 2005 r., który dziedziczenie nieruchomości poddaje *legi rei sitae*, stanowi odstępstwo od reguły ogólnej wyrażonej w art. 70 zd. 1 ustawy z 2005 r., co zasygnalizowano w tekście tego przepisu. Oznacza to, że w zakresie uregulowanym w art. 71 ustawy z 2005 r. wybór prawa według kolizyjnego prawa ukraińskiego jest niedopuszczalny.

Poszukując odpowiedzi na pierwsze pytanie prejudycjalne, należy zauważyć, że z powodów wyluszczonej już w uwagach wstępnych nie wchodzi w grę wykorzystanie klauzuli zgodności z art. 97 konwencji z 1993 r. w celu uzasadnienia zastosowania art. 22 rozporządzenia nr 650/2012. Kuszące jest natomiast, choć niepozbawione wątpliwości, odwołanie się do koncepcji zakładającej, że kolizyjnoprawna autonomia woli w zakresie spraw spadkowych nie jest objęta zakresem regulacji konwencji z 1993 r., co otwiera drogę do stosowania w tym zakresie w Ukrainie art. 70 zd. 1 ustawy z 2005 r., w Polsce zaś art. 22 (a także art. 24 ust. 2 i 3 oraz art. 25 ust. 3) rozporządzenia nr 650/2012⁶⁰. Przemawiają za tym: a) walory wyboru prawa w zakresie spraw spadkowych⁶¹; b) strony konwencji w chwili jej podpisania w ogóle nie brały pod uwagę możliwości dopuszczenia w sprawach spadkowych wyboru prawa; c) wybór prawa pozwoli łagodzić negatywne następstwa przyjętej w konwencji zasady rozczłonkowania statutu spadkowego; d) jest to rozwiązanie wychodzące naprzeciw oczekiwaniom licznej grupy obywateli Ukrainy, którzy mają miejsce

⁶⁰ W tym duchu M. Szpunar, w: *System...*, T. 20A, s. 155, 156, nb. 389 i 390.

⁶¹ Por. argumentację i piśmiennictwo, które przytaczają A. Wysocka-Bar, *Wybór prawa...*, s. 168 i n.; J. Pazdan, *Umowy dotyczące spadku...*, s. 236 i n.; M. Pazdan, w: PPM. Komentarz 2018, s. 1176, nb. 9.

zwyczajnego pobytu w Polsce; e) odmienne rozstrzygnięcie byłoby „w sposób oczywisty niesprawiedliwe i prowadziłyby do oczywistego naruszenia pewności obrotu”⁶².

8. Jurysdykcja

Jurysdykcję w sprawach spadkowych uregulowano w art. 41 konwencji z 1993 r. W przepisie tym przewidziano:

- a) w sprawach dotyczących mienia ruchomego właściwość organów tego państwa-strony konwencji, którego obywatelem był spadkodawca w chwili śmierci (art. 41 ust. 1);
- b) w sprawach dotyczących mienia nieruchomego właściwość organów tego państwa-strony konwencji, na którego terytorium mienie to jest położone (art. 41 ust. 2); i wreszcie
- c) w sytuacji, gdy całe mienie ruchome, pozostałe po śmierci obywatela jednej strony konwencji, znajduje się na terytorium drugiej strony konwencji, to wówczas — na wniosek spadkobiercy, za zgodą wszystkich znanych innych spadkobierców — „postępowanie przeprowadzi” organ drugiej strony konwencji (art. 41 ust. 3).

Słabą stroną tego uregulowania stanowi rozczłonkowanie jurysdykcji w zależności od tego, jakie przedmioty majątkowe wchodzi w skład spadku. Jeśli są to zarówno ruchomości, jak i nieruchomości, a nieruchomość położona jest na terytorium tej strony konwencji, której obywatelem spadkodawca nie był w chwili śmierci, zachodzi konieczność przeprowadzenia postępowań przed organami obu państw.

Jedynie wtedy, gdy spełnione są przesłanki, od których zależy stosowanie reguły trzeciej, jurysdykcyjnie właściwe mogą się okazać organy tylko jednego państwa.

Przepisy jurysdykcyjne konwencji z 1993 r. nie regulują jurysdykcji w sprawie spadkowej dotyczącej nieruchomości położonej w państwie trzecim. W tym zakresie dojdzie do głosu ogólne unormowanie jurysdykcji w sprawach spadkowych w państwach-stronach konwencji (w Polsce będą to przepisy znajdujące się w rozporządzeniu nr 650/2012).

⁶² M. Szpunar, w: *System...*, T. 20A, s. 156, nb. 389.

O tym, jakim organom danego państwa-strony konwencji przysługują określone kompetencje w sprawach spadkowych, rozstrzyga prawo tego państwa⁶³.

Bibliografia

- Bauer F., Süß R., in: *Internationales Erbrecht*, Hrsg. A. Dutta, J. Weber, C.H. Beck, München, 2021.
- Bonomi A., in: A. Bonomi, P. Wautelet avec collaboration d'Ilaria Pretelli et Azardi Öztürk, *Le droit européen des successions. Commentaire de Règlement (UE) n° 650/2012 du 4 juillet 2012*, Bruylant, Bruxelles, 2016.
- Byczkivskiy O.O., *Spadkovyi dohovir: problemni pytanja zakonodavczoho vrehuluvannia*, „Visnyk Zaporiskoho natsionalnoho universytetu” 2010, nr 2.
- Czepelak M., *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, LexisNexis, Warszawa, 2012.
- Czepelak M., *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2008.
- Czubik P., *Białorusin, Ukraińiec, Rosjanin — jako klient polskiego notariusza: zagadnienia wybrane*, cz. 1, *Pełnomocnictwo, stosunki majątkowe małżeńskie*, „Rejent” 2021, nr 8.
- Czubik P., *Białorusin, Ukraińiec, Rosjanin — jako klient polskiego notariusza: zagadnienia wybrane*, cz. 2, *Prawo spadkowe*, „Rejent” 2021, nr 9.
- Czubik P., w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, wyd. 1., red. M. Załucki, C.H. Beck, Warszawa, 2015.
- Czubik P., w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, wyd. 2., red. M. Załucki, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Dowgert A., *Ukraińska kodyfikacja prawa prywatnego międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, z. 2.
- Drozd E., *Nabycie i utrata praw rzeczowych na rzeczy ruchomej w prawie prywatnym międzynarodowym (wpływ zmiany miejsca położenia na właściwość prawa)*, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 1977.
- Duży M., *Prawo właściwe do oceny ważności testamentu według konwencji polsko-jugosłowiańskiej z 1960 r.*, „Studia Iuridica Silesiana” 1990, t. 134.
- Górecki J., w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Górecki J., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20B, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2015.

⁶³ Por. K. Sularz, *Jurysdykcja w sprawach spadkowych według konwencji polsko-jugosłowiańskiej z 1960 roku*, „Studia Iuridica Silesiana” 1990, t. 14, s. 150.

- Heckel M., *Das Fiskuserbrecht im Internationalen Privatrecht*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2006.
- Himmelreich A., *Ukraine: Rechtliches Schicksal erbenloser Grundstücke*, „Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge” 2017.
- Jodłowski J., *Konwencja polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „Państwo i Prawo” 1970, z. 12.
- Kosik J., *Prawo rzeczowe ograniczone w kodeksie cywilnym i w artykule 24 prawa prywatnego międzynarodowego*, „Studia Prawnicze” 1970, nr 26—27.
- Kuczerenko D.S., *Spadkovyi dohovir: teoria ta praktyka*, „Casopis Kyivskoho universitetu prava” 2010, nr 4.
- Kuhariiev O.E., *Teoretyczeni ta praktyczni problemy dispozytyvnosti w spadkovomu pravi*, Alerta, Kyiv, 2019.
- Kyrvilo T.V., *Osoblivosti ukladennia spadkovhoo dohovoru v cyvilnomu pravi Ukraini*, „Nase pravo” 2014, nr 6.
- Magnus R., in: *Rom-Verordnungen*, Bd. 6, Hrsg. R. Hüsstege, H.-P. Mansel, Nomos, Baden-Baden, 2015.
- Makarov A.N., *Allgemeine Lehren des Staatsangehörigkeitsrechts*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1962.
- Margoński M., w: *Komentarze Prawa Prywatnego*, T. 4B, *Prawo i postępowanie spadkowe. Komentarz*, red. K. Osajda, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Maridakis G.S., *Les bona vacantia d'après le droit international privé*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 1958, z. 3—4.
- Mazurenko S.V., *Osoblivosti ukladenniia spadkovogo dohovoru*, „Pravo Ukrainy” 2004, nr 2.
- Mączyński A., *Dziedziczenie testamentowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawowe i konwencyjne unormowanie problematyki formy*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Kraków, 1976.
- Mączyński A., *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1983.
- Nowak F., *Podstawy prawne wskazania statutu formy rozporządzeń na wypadek śmierci*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2020, z. 4.
- Pazdan J., *Umowy dotyczące spadku w rozporządzeniu spadkowym Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Pazdan J., w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Pazdan J., w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Pazdan J., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2015.
- Pazdan M., *Bona vacantia według rozporządzenia Unii Europejskiej Nr 650/2012*, w: *Sine ira et studio. Księga dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Wolters Kluwer, Warszawa, 2016.
- Pazdan M., *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1973.

- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Pazdan M., *Sprawy spadkowe w konwencji polsko-jugosłowiańskiej z 1960 roku*, „*Studia Iuridica Silesiana*” 1990, t. 14.
- Pazdan M., w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, T. II, red. K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa, 2021.
- Pazdan M., w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Pazdan M., *Zakres zastosowania rozporządzenia spadkowego*, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe*, red. M. Pazdan, J. Górecki, Wolters Kluwer, Warszawa, 2015.
- Pilich M., *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa, 2015.
- Przybyłowski K., *Kodyfikacyjne zagadnienia polskiego prawa międzynarodowego prywatnego*, „*Studia Cywilistyczne*” 1964, t. 5.
- Przybyłowski K., *Prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*, nakł. Księgarnii Gubrynowicza i Syna, Lwów, 1935.
- Rabel E., *The Conflict of Laws*, vol. 4, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1958.
- Samojlova I.A., *Spadkovyi dohovir: pravova pryroda zhidno zakonodavstva Ukrainy i krain Evropy*, „*Pidpryjemnytstvo, gospodarstvo i pravo*” 2021, nr 3.
- Shama N.P., *Storony spadkovoho dohovoru*, „*Naukovij visnyk — seria jurydyczna*” 2009, nr 4.
- Shama N.P., *Zmist sladkovoho dohovoru*, „*Visnik Akademii advokatury Ukrainy*” 2007, VIP. 9.
- Sołtys N.B., *Nabuttya terytorialnoyu gromadoyu prava vlasnosti na zhytlo, vyznane vidumerłym. Aktualni pytannia pravovoho reguluvannia uchnasti subiektiv publicznego prava v pryvatnych vidnosynah*, zbirnyk naukowych prac Naukovo Doslidnytskyi Instytut pryvatnoho prava i pidpryjemnytstva za red. O.D. Krupchana, O.O. Pervomaiskoho, Redakciya zhurn. Pravo Ukrainy, 2013.
- Sośniak M., *Les conventions conclues entre les pays socialistes sur le droit civil international et le droit international de la famille*, „*Recueil des Cours*” 1975, vol. I.
- Sularz K., *Jurysdykcja w sprawach spadkowych według konwencji polsko-jugosłowiańskiej z 1960 roku*, „*Studia Iuridica Silesiana*” 1990, t. 14.
- Süss R., *Ukraine*, in: *Erbrecht in Europa*, Hrsg. R. Süss, zerb verlag, Bonn, 2020.
- Svoboda E.U., *Spadkovyi dohovir v ukraïnskomu civilnomu pravi*, „*Pravovi zasady navczannia, vychovannia ta pracevlasztuvania liudej z osoblivimi potrebami: Zbirnik naukowych prac*” 2009, nr 8.
- Szpunar M., Pacuła K., w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Szpunar M., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
- Tomaszewski M., *Konwencja haska o kolizji praw w zakresie formy rozporządzeń testamentowych*, „*Nowe Prawo*” 1996, nr 5.

- Tomaszewski M., w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Trammer H., *Sprawy czysto majątkowe w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Prawo w handlu zagranicznym” 1968, nr 19—20.
- Turłukowski J., w: *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, red. M. Załucki, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Turłukowski J., *Zdolność testowania w ukraińskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 7.
- Vasylchenko V.V., *Spadkovyi dohovir: dejaki mirkuvannya z pryvodu normotvorczosti*, „Pidpryjemnyctvo, gospodartvo i pravo” 2003, nr 12.
- Volynets T., *Vielumerla spadshchyna jak pidstava viniknenija prava komunalnoj vlasnosti*, Visnyk Natsionalnoho uniwersytetu, Lvivska politechnika, Seria: Iurydyczni nauky, 2017.
- Weber J., in: *Internationales Erbrecht*, Hrsg. A. Dutta, J. Weber, C.H. Beck, München, 2021.
- Wysocka-Bar A., *Wybór prawa w międzynarodowym prawie spadkowym*, Lexis-Nexis, Warszawa, 2013.
- Zachariasiewicz M.A., *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie a statut spadkowy*, w: *Nowe europejskie prawo spadkowe*, red. M. Pazdan, J. Górecki, Wolters Kluwer, Warszawa, 2015.
- Zachariasiewicz M.P., *Zastaw na wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 1.
- Zawada K., *Europeizacja międzynarodowego prawa zobowiązań umownych. Od konwencji rzymskiej do rozporządzenia rzymskiego w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 5.
- Zhuk L.B., *Pravovij status terytorialnoi gromady v konteksti osoblyvostej pravovoi pryrody ta procedury vyznannya spadszczyny vidumerloyu*, „Alerta”, Kyiv, 2012.
- Zoll F., *Międzynarodowe prawo prywatne w zarysie*, Księgarnia Powszechna, Kraków, 1947.
- Żarnowiec Ł., *Wpływ statutu rzeczowego na rozstrzygnięcie spraw spadkowych — na styku statutów*, C.H. Beck, Warszawa, 2018.